

УДК 94(477)96

Николаец К.М., доктор історичних наук, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет (Україна, Київ), nikolaets_katya@ukr.net

Фактори формування мотивації праці населення України пенсійного віку у 90–х роках ХХ ст.

Визначено основні фактори формування мотивації праці населення України пенсійного віку впродовж 90–х років ХХ ст. Автором визначено причини і характер реформування сфери пенсійного забезпечення. Проаналізовано діяльність політичних інститутів у справі здійснення пенсійної реформи.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, реформи, податки, держава, демографічна ситуація, економічна криза, Пенсійний фонд.

Nikolaets K.M., full professor department of economic theory and concurrent politic, Kiev's National Trade–Economic University (Ukraine, Kiev), nikolaets_katya@ukr.net

Factors of forming motive of working of pension population of Ukraine during 1990's

In the given article is opinion main factors of forming motive of working pension population in Ukraine during 1990's to. The author of this article is opinion the reasons of reforms of pension providing. The author of this article is analyses the activity of political institute in case of pension reform.

Keywords: pension providing, reforms, taxes, power, demographic situation, economic crisis, pension fund.

Николаец К.М., доктор исторических наук, профессор кафедры экономической теории и конкурентной политики, Киевский национальный торгово-экономический университет (Украина, Киев), nikolaets_katya@ukr.net

Факторы формирования мотивации труда населения Украины пенсионного возраста в 90–х годах ХХ ст.

Определены основные факторы мотивации труда населения Украины пенсионного возраста на протяжении 90–х годов ХХ в. Автором определены причины и характер реформирования сферы пенсионного обеспечения. Проанализировано деятельность политических институтов в деле осуществления пенсионной реформы.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, реформы, налоги, государство, демографическая ситуация, экономический кризис, Пенсионный фонд.

Після відновлення Української державності постало питання розробки національної стратегії соціального захисту, яка відповідала б ринковим умовам, забезпечувала кращу соціальну захищеність пенсіонерів при одночасному досягненні макроекономічної стабілізації. Вивченням процесу реформування пенсійної системи України займалися Е.Лібанова, О.Мелешко, Г.Терещенко, Ю.Смоляр, Б.Надточій, Ю.Салюта, О.Бевзенко, І.Курило тощо. Однак у більшості робіт порядок призначення і визначення розміру пенсій в Україні лише побіжно пов'язувався із визначенням пріоритетів формування мотивації праці населення. Тому важливим видається аналіз зв'язку між організацією пенсійного забезпечення у державі та формуванням мотивації трудової діяльності працівників, у тому числі й осіб пенсійного віку.

Розпад СРСР та поступове відновлення статусу приватної власності призвело до загострення соціальних суперечностей у суспільстві в умовах розгортання процесу накопичення капіталу із формуванням фінансово-промислових угруповань, заснованих на родинно-земляцких відносинах. Приватне підприємництво поступово перетворювалося на конкурента державних установ, підприємств та організацій у сфері створення робочих місць. Однак система пенсійного забезпечення перебувала під повним державним контролем, що перетворювало процес виплати пенсій та визначення їх розмірів на вагомий чинник політичної боротьби. Крім того, важливу роль у суспільстві відігравали представники колишнього партапарату, більшість яких обіймали керівні посади різного рівня, розраховуючи на забезпечення відносно великого розміру пенсії, в тому числі й за рахунок махінацій із документами, які впливали на визначення обсягів пенсійного забезпечення. Прагматизм на державному рівні ще не став визначальним чинником у прийнятті багатьох рішень українськими політиками.

У таких умовах 5 листопада 1991 р. було прийнято Закон «Про пенсійне забезпечення». Його особливістю

стало істотне розширення пільгових категорій пенсіонерів, які одержали право на достроковий вихід на пенсію. Ухвалення низки законодавчих актів, які встановлювали пільговий вік виходу на пенсію, стало однією із головних причин зростання пенсіонерів. На 5–15 років було знижено віковий ценз для виходу на пенсію за віком на пільгових умовах для понад 20 категорій працівників (у окремих галузях це право поширилося майже на всіх працюючих), а також для виходу на пенсію за вислугу років. Значно занижений вік виходу на пенсію учасникам ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. При цьому розміри пенсій, як правило, перевищували пенсії за віком. Крім того, практично не враховувалася перспектива старіння нації із поступовим збільшенням кількості пенсіонерів. Протягом 1990–1998 рр. загальна кількість пенсіонерів збільшилася з 13084000 осіб до 14521000 осіб. З них за віком – з 9713000 осіб до 10473000, а на пільгових умовах – з 1614000 осіб до 2155000 осіб. Протягом цього часу питома вага осіб, які вийшли на пенсію за віком зменшилася з 74,2% до 72,2%, у той же час коли питома вага тих, хто вийшов на пенсію на пільгових умовах зросла з 12,3% до 14,8% [11, с.11].

Важливим чинником, який також впливав на формування мотивації праці населення України, на початку 90–х років ХХ ст. було ставлення до оплати праці в цілому. В умовах трансформації економіки українське суспільство не усвідомлювало об'єктивних відмінностей прибутку та оплати праці. Роботодавці, створюючи робочі місця, були переконані, що вони надають найманим працівникам важливі соціальні послуги, виплачуючи їм певну величину заробітку. Причому рівень оплати праці обумовлювався не стільки об'єктивними чинниками, скільки залежав від суб'єктивних намірів роботодавців. Вони були переконані, що наймані працівники мають бути вдячні їм за надані робочі місця і можливість отримувати винагороду за свою працю. На ситуацію негативно впливали слабкість і нерозвиненість державних інститутів, невизначеність їхнього місця в системі трудових відносин. Про це свідчило визнання владними органами низького рівня оплати праці в економіці за небажання робити конкретні кроки щодо заохочення роботодавців до підвищення заробітку найманих працівників [10, с.17].

В умовах розгортання процесу накопичення капіталу суттєвою проблемою для сфери пенсійного забезпечення стало посилення під впливом зростання податкового пресу ролі так званого «тіньового сектору» економіки. В країні невпинно зростала величина знову створеного продукту, що централізувався у бюджеті держави через податки і не повертався у виробництво, як це вимагає ефективна економіка. Підтвердженням цього стало неухильне зростання питомої ваги витраток з бюджету у ВВП з 26,2% у 1990 р. до 52,4% у 1994 і 46,3% у 1995 р. Справа дійшла до того, що в 1994 р. 105,1% прибутків підприємств було вилучено через прями і непрями податки, а у 1995 р. таке співвідношення хоча й знизилося, але становило 94,4%. За таких умов більшість суб'єктів ухилялися від сплати податків, значна частина доданої вартості спрямовувалася у «тіньову економіку», виробництво зменшувалося, в той час залишена на підприємствах додана вартість спрямовувалася переважно на споживання, а підприємства продовжували звертатись за допомогою до держави [13, с.199–200].

В Україні набула поширення практика, коли чимало громадян, реально працюючи у «тіньовому секторі» економіки і, відповідно, не сплачуючи внесків до Пенсійного фонду, реєструвалися як працівники на іншому місці роботи, що давало їм можливість накопичувати необхідний для призначення пенсії трудовий стаж. Частина підприємств штучно завищували заробіток працівника перед виходом на пенсію з метою збільшення її розміру [5, с.44–45]. Високі ставки пенсійних внесків породили масове ухилення суб'єктів ринку праці від їх сплати шляхом заниження офіційної оплати праці, оформлення лише частини працівників за трудовими договорами, забезпечення фіктивних банкрутств тощо. В результаті бюджет солідарної пенсійної системи став регулярно недоодержувати доходи, що призводило до подальшої ескалації податкового тягаря із

розширенням бази оподаткування. В Україні це виразилося у запровадженні пенсійних внесків на угоди з реалізації ювелірних виробів, купівлі–продажу валюти, продажу автомобілів [14, с.105]. А у 1997 р. Пенсійний фонд і Міністерство праці та соціальної політики України почали запровадження персоналізованого обліку відомостей, що подавалися підприємствами до Пенсійного фонду про заробітну плату і пенсійні внески, сплачені з кожного працівника. У 1998 р. було започатковано пілотну програму, в якій у Львові випробовувалось програмне забезпечення, розроблене за підтримкою Агенції США з міжнародного розвитку. Після успішних результатів випробувань Пенсійний фонд ухвалив рішення про впровадження персоналізованого обліку у всій країні, починаючи з літа 1999 р.

Ще одним чинником у сфері пенсійного забезпечення, який впливав на формування трудової мотивації населення, стали обсяги та форма виплат пенсій. Внаслідок штучно створеного дефіциту грошей у зв'язку із особливостями введення у обіг гривні досить поширеним явищем стали затримки із їх виплатами. Особливо помітним це явище було у сільській місцевості. Бартеризація впливала з економічної політики держави, яка підтримувала її через скруту із забезпечення обіговими коштами [12, с.625]. А це, у свою чергу, зумовлювалося прагненням втримати курс національної валюти. Розуміючи по-своєму цю проблему, Президент України Л.Кучма радив «за нестачі грошових надходжень треба зробити все, щоб розрахуватися із заробітної плати натурою, надати допомогу продукцією людям похилого віку» [16, с.3].

Бартерні розрахунки із працівниками як правило проводилися на вигідних для підприємств умовах: ціна продукції визначалася набагато вищою за ринкову. А щоб швидше отримати кошти, потрібні у першу чергу для покриття витрат на соціально-побутові потреби, працівники, отримавши заробітну плату продукцією підприємства, змушені були реалізувати її за заниженими цінами. Такого типу розрахунки зменшували розмір реальної заробітної плати готівкою до 50–60% від офіційно нарахованої. Таким чином, підприємства полегшували собі турботу у справі реалізації готової продукції, не обтяжуючи себе покращенням її якості в умовах послаблення конкурентної боротьби. А працівники втягувалися у реалізацію продукції, отриманої у вигляді заробітної плати. Причому для багатьох з них така реалізація приносила відносно невеликі гроші в силу відсутності підприємницьких здібностей.

Бартеризація розрахунків нерідко сприяла зростанню заборгованості перед Пенсійним фондом. Починаючи з 1994 р. кожен громадянин країни постійно знаходився під пресом несвоєчасних платежів заробітної плати, пенсій та стипендій, а також загрози втрати робочого місяця. Це створювало передумови для маніпуляцій у сфері виплат пенсій. Наприкінці 90-х років ХХ ст. загальна заборгованість із заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат сягала 3,5 млрд. грн. Лише заборгованість із заробітної плати становила 1155 млн. грн., яку уряд Є.Марчука залишив у розмірі 725 млн., а уряд П.Лазаренка збільшив на 430 млн. грн. На середину 1999 р. уряду В.Пустовойтенка вдалося зменшити цю заборгованість на 29%, борги з різних видів допомог – на 36%, забезпечувалася повна виплата поточних стипендій. Суттєві зрушення відбувалися у погашенні заборгованих виплат, що фінансувалися із Державного бюджету. Заборгованість із соціальних виплат безпосередньо із Державного бюджету, яка з початку червня 1996 р. до липня 1997 р. збільшилася на 913 млн. грн., або на 81,9%, у другому півріччі 1997 р. зменшилася на 95 млн., або на 4,7%, тоді як заборгованість із заробітної плати, яка з червня 1996 р. до липня 1997 р. збільшилася на 127 млн. грн., або на 31,5%, за липень–грудень 1997 р. скоротилася на 129 млн. грн., або на 24,3% [12, с.629].

Проте у 1998 р. 14,4 млн. чол., або 28% населення країни, мали середньодушовий сукупний дохід нижчий за межу малозабезпеченості, яка становила на той час 73,7 грн. на місяць, а 36,5 сімей мали середньодушовий дохід понад 150 грн. на місяць. Значну роль у забезпеченні до-

ходів відігравали підсобні господарства, особливо у сільській місцевості. Але й у містах їх роль у забезпеченні продуктів харчування залишалася досить вагомою.

У квітні 1998 р. Президент України схвалив Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні. Основні напрями передбачали створення трирівневої пенсійної системи, яка поєднувала елементи державного соціального й приватного пенсійного забезпечення. У липні 1998 р. Президент України підписав Указ «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва», який було запроваджено в дію 1 січня 1999 р. Цей документ не був узгоджений із чинною пенсійною системою і запропонованим проектом нового пенсійного законодавства. Цей Указ передбачав зняття з малого бізнесу податкового і паперового навантаження. Спрощену систему оподаткування було запроваджено для самостійно зайнятих підприємницькою діяльністю і мікропідприємств, які наймали не більше 10 працівників з річним обсягом продажу не більше 250000 грн. Наступного дня після надходження податку відділення Державного казначейства України повинні були 20% з нього перерахувати до Держбюджету, 35% – до місцевого бюджету, 40% – до Пенсійного фонду України, 5% – на обов'язкове соціальне страхування.

Впродовж 90-х років ХХ ст. в Україні постало досить болюче для значної частини населення питання сплати комунальних платежів в умовах посилення диференціації рівня життя різних регіонів держави. У структурі виробництва і розподілу валового суспільного продукту (ВСП) та валового внутрішнього продукту (ВВП) оплата праці найманих працівників з 1990 до 1997 р. зменшилася відповідно на 3,8 і 5,7%, а нарахування на оплату праці до фонду соціального страхування за цей період зросли на 0,4 та 0,1%. Питома вага заробітної плати у структурі ВСП зменшилася з 17,6% у 1990 р. до 13,8% у 1997 р. Все це призвело до зниження реальних доходів населення за зазначений період більше ніж на 70%. На подальше зниження реальних доходів населення значно вплинув і перерозподіл витрат на житлово-комунальні послуги між державою і населенням за рахунок коштів останнього. В результаті 15% сімей стали одержувати субсидії для оплати житлово-комунальних послуг, а майже 30% не сплачували за них від чотирьох місяців і більше [7, с.21].

Аналіз статистичних даних свідчить, що зростання обсягів оплати житлово-комунальних послуг впродовж другої половини 90-х років ХХ ст., які становили у багатьох випадках суму понад 50% сукупного доходу сім'ї, призвело до зростання затримок у оплаті цих послуг, не дивлячись на зменшення рівня заборгованості відділів субсидій за житлово-комунальні послуги. Так, якщо з січня по лютий 1999 р. відбулося різке зростання рівня заборгованості населення у сфері сплати за комунальні послуги з 3480,1 до 3992,8 млн. грн., то до кінця року цей показник відносно плавно зріс до 5049,1 млн. грн., не дивлячись на те, що впродовж року заборгованість відділів субсидій коливалася біля 1163,9 млн. грн. у січні і 1108 млн. грн. у грудні за зростання рівня заборгованості до 1444,7 у червні [15, с.427].

Надмірна територіальна диференціація рівня життя гальмувала економічний і демографічний розвиток суспільства, перешкоджала модернізаційним національним проектам. Фактично місце проживання (тип поселення, а також регіон проживання) багато в чому задавав рамки життєвого самовизначення – як можливості, так і обмежувачі. Протягом 90-х років ХХ ст. в Україні спостерігалось посилення диференціації у оцінках населенням свого рівня життя залежно від місця проживання. Чим крупніший тип поселення, тим вище оцінювали респонденти, які мешкали у ньому, своє матеріальне становище. Це пояснювалося тим, що саме у великих населених пунктах, особливо у столиці, відбувалося накопичення фінансових ресурсів, торговельного і людського капіталу. Проживання у малих містах і особливо у сільській місцевості було одним із найбільших та сталих факторів ризику потрапляння до групи бідних. Причинами відносно низьких доходів на селі і від-

повідно високого рівня бідності сільського населення було хронічне безробіття, складна демографічна ситуація, низька оплата праці [2, с.212–213].

Варто також вказати на різницю у оцінках рівня життя населенням різних регіонів України. Так, найбільший рівень середньомісячної заробітної плати зафіксований у 1999 рр. у Дніпропетровській (209 грн.), Донецькій (220 грн.), Запорізькій (215 грн.) областях та у м. Київ (303 грн.), при тому, що у Київській області цей показник склав у середньому 191 грн. А найменший – у Волинській (118 грн.) та Тернопільській (112 грн.) областях [15, с.416].

Незважаючи на неодноразове підвищення середній розмір пенсій наприкінці 90–х років ХХ ст. становив близько 43% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб і 34% середньої заробітної плати. Частка пенсій у сукупних доходах пенсіонерів скоротилася до 54%, а в сільській місцевості – до 38%. Тобто навіть у тих родин, які склалися лише з людей похилого віку, пенсії перестали бути основним джерелом доходу [1, с.155].

Формування трудової мотивації відбувалося в умовах старіння населення, зростання рівня смертності та погіршення показників, які характеризують здоров'я нації. Починаючи з 1991 р. Україна посідає 1–е місце в Європі за рівнем смертності. Високий рівень смертності значною мірою зумовлений високою смертністю чоловіків працездатного віку, рівень якої відповідає країнам з низькими доходами. Порівняно із іншими країнами Європи українці не лише помирають у більш молодому віці, вони також менше років живуть із хорошим станом здоров'я. За даними дослідження Світового банку, майже 13% тривалості життя українців супроводжує стан поганого здоров'я [18, р.7–8]. Такі показники здоров'я дають підстави характеризувати населення старших вікових груп в Україні як таке, що має погане здоров'я і потребує значного обсягу медичної та соціальної допомоги й догляду [8, с.242].

Старіння населення в Україні вирізняється такими особливостями, як підвладність впливу «демографічних хвиль» (зумовлених наявністю періодів соціальних катаклізмів в історії країни), відчутна статеві та територіальна (зокрема міжпоселенська диференціація) рівня постаріння населення, зумовлена значним розривом тривалості життя за статтю та доволі сталими регіональними відмінностями у перебігу демографічних процесів [9, с.24]. У динамічному аспекті відбулося сповзання системи фінансування охорони здоров'я України до середнього азійського зразка, коли контингенти населення з віко-залежною вразливістю здоров'я залишилися без підтримки держави у боротьбі із хронічними хворобами та смертю [17, с.119].

Відомо, що від умов виходу працівника на пенсію залежить тривалість його трудової кар'єри. Особа мала можливість вибору часу після досягнення пенсійного віку, коли вона виходила на пенсію. Таке рішення головним чином залежало від розміру заміщення доходу, який втрачався у результаті виходу на пенсію. У більшості індустріально розвинутих країн високі норми заміни трудових доходів пенсійними виплатами і високі податки на зарплату стимулюють вихід на заслужений відпочинок. Величина виплачуваних в Україні пенсій не сприяла виходу осіб пенсійного віку на пенсію. Зв'язок між величиною внесків на пенсійне забезпечення працівника протягом його життя і величиною сукупних пенсійних виплат йому виражається у формі відношення дисконтова них пенсійних виплат до дисконтова них внесків роботодавців і працівників. Чим вищою є оплата праці працівника, тим нижчим є це співвідношення [14, с.105].

Аномійна деморалізованість виявилася психологічною реакцією людей на несподівано посталу в Україні соціальну ситуацію, коли одна система норм і цінностей, які об'єднують людей у суспільство, зруйнована, а інша, нова, ще не сформувалася. Характерною реакцією на аномію стало поширення цинізму. На таку швидку і просто обвальну деморалізацію українського суспільства свій вплив справили, якщо не масові, то далеко не поодинокі прояви цинізму і корупції в органах державної влади та управління всіх рівнів. За умов обвального падіння матеріального

виробництва і масового зубожіння населення влада замість невпинно декларованих служіння народові й турботи про національні інтереси фактично перетворилася на комфортний і майже законний, хоча і явно не правовий і нетрудовий засіб особистого збагачення [6, с.6–7].

Не стала виключенням у цій справі і сфера пенсійного забезпечення. Так, наприкінці 1999 р. було зареєстровано близько 100 недержавних пенсійних фондів, з яких функціонувало близько десяти. Частина з такого роду пенсійних фондів була нічим іншим як фінансовою пірамідою [4, с.16]. Тому вже у серпні 1995 р. було видане розпорядження Президента України про створення спеціальної урядової комісії з перевірки діяльності довірчих товариств. Створення фінансових пірамід у системі пенсійного забезпечення через недержавні пенсійні фонди та інфляційні процеси підірвали довіру громадян до цих організацій. Більшість громадян віддавали перевагу збереженню заощаджень готівкою у твердій валюті або, якщо вони досить багаті, утриманню коштів за межами України [3, с.52].

Таким чином, вплив вказаних чинників у організації пенсійного забезпечення на формування трудової мотивації населення України призвів до того, що переважна більшість осіб пенсійного віку прагнуть залишитися на роботі, отримуючи як заробітну плату, так і пенсію. Такий стан речей зумовлений низьким рівнем пенсійного забезпечення переважної більшості українських пенсіонерів та невіршеністю проблеми самореалізації для цієї категорії населення України.

В Україні впродовж 90–х років ХХ ст. сформувалася стійка тенденція до якомога тривалішого продовження трудової діяльності особами пенсійного віку як з метою покращення матеріального становища, так і задля збереження соціальної активності завдяки можливості самореалізації при збереженні робочого місця, оскільки ні держава, ані недержавні організації не забезпечували таких можливостей для осіб пенсійного віку. При цьому досить поширеним явищем стало зазіхання на помешкання одиноких пенсіонерів, приниження їх гідності через умови отримання матеріальної допомоги (як у деяких випадках і сам розмір цієї допомоги), а також труднощі із оплатою комунальних послуг, чий розмір наблизився до середньостатистичної пенсії (особливо у містах). Це призвело як до поширення аномійної деморалізованості населення, так і до створення перешкод для молодих людей у отриманні роботи, що, за відсутності державних програм соціальної адаптації людей похилого віку із підвищенням їх освітньо-кваліфікаційного рівня, стало перешкодою до запровадження інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Бевзенко О.В. Соціальний аспект пенсійного забезпечення / О.В. Бевзенко // Економіка АПК. – 2003. – №8. – С.153–155.
2. Беленок О. Рівень життя в оцінках населення України (поселенські виміри) / О.Беленок // Українське суспільство 1992–2012: стан та динаміка змін: соціологічний моніторинг. – К., 2012. – С.210–219.
3. Вінер М. та ін. Як розробити дійову систему недержавного пенсійного забезпечення в Україні / М.Вінер, А.Нечай, В.Яценко // Україна: аспекти праці. – 2000. – №2. – С.16–22.
4. Вінер М. Як створити систему недержавного пенсійного забезпечення, якій довірять громадяни / М.Вінер // Україна: аспекти праці. – 2000. – №1. – С.52–59.
5. Вон Р., Мучник М. Програма Пенсійного фонду України зі створення системи персоналізованої звітності й загальнодержавної інформаційної системи / Р.Вон, М.Мучник // Україна: аспекти праці. – 2000. – №1. – С.44–51.
6. Ворона В.М. Побачити себе такими, якими ми є // Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. У 2 т. – К., 2011. – Т.1: Аналітичні матеріали. – С.3–15.
7. Кір'ян Т., Шаповал М. Концептуальні питання соціальної реформи / Т.Кір'ян, М.Шаповал // Україна: аспекти праці. – 2000. – №6. – С.20–23.
8. Крентовська О. Проблеми збереження і розвитку людського потенціалу в умовах старіння населення України / О.П.

Крентовська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – №4. – С.242.

9. Курило І.О. Старіння населення в Україні у дзеркалі соціально-демографічної політики / І.О. Курило // Демографія та соціальна політика. – 2012. – №2 (18). – С.23–32.

10. Лагутін В. Про теоретико-методологічні засади дослідження оплати праці / В.Д. Лагутін // Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 2010. – №3. – С.16–20.

11. Надточій Б., Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект / Б.Надточій, В.Яценко // Україна: аспекти праці. – 2000. – №1. – С.8–15.

12. Панасюк Б.Я. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ ст. / Б.Я. Панасюк. – К.: Новий друк, 2002. – 744 с.

13. Панасюк Б.Я. Формування державної системи економічного прогнозування і планування / Б.Я. Панасюк // Банківська справа. – 1995. – №2. – С.199–200.

14. Салюта Ю. Пенсійне забезпечення як напрямок соціалізації економіки України / Ю.Салюта // Вісник Академії екон. наук України. – 2003. – №2. – С.105–107.

15. Статистичний щорічник України за 1999 рік. – К.: Техніка, 2000. – 519 с.

16. Урядовий кур'єр. – 1997. – 16 вер. – С.3.

17. Фойгт Н.А. Визначення місця України у границях ефективності моделей фінансування охорони здоров'я в Європі в умовах демографічного старіння / Н.А. Фойгт // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №16. – С.114–119.

18. An Avoidable Tragedy: Combating Ukraine's Health Crisis. Lessons from Europe. – К.: VERSO–04, 2009. – P.7–8.

References

1. Bevzenko O.V. Social'ny'j aspekt pensijnogo zabezpechennya / O.V. Bevzenko // Ekonomika APK. – 2003. – №8. – С.153–155.

2. Byelyenok O. Riven' zhy'ttya v ocinkax naselelyna Ukrainy (poselens'ki vy'miry) / O.Byelyenok // Ukrayiny'ke suspil'stvo 1992–2012: stan ta dy'namika zmin: sociologichny'j monitory'ng. – K., 2012. – С.210–219.

3. Viner M. ta in. Yak rozroby'ty' dijovu sy'stemu nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya v Ukrainy / M.Viner, A.Nechaj, V.Yacenko // Ukrainy: aspekty' pracj. – 2000. – №2. – С.16–22.

4. Viner M. Yak stvory'ty' sy'stemu nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya, yakij doviryaty'mut' gromadyany' / M.Viner // Ukrainy: aspekty' pracj. – 2000. – №1. – С.52–59.

5. Von R., Muchny'k M. Programa Pensijnogo fondu Ukrainy'ny' stvorennya sy'stemy' personifikovanoyi zvitnosti j zagal'noderzhavnomyi informacijny' sy'stemy' / R.Von, M.Muchny'k // Ukrainy: aspekty' pracj. – 2000. – №1. – С.44–51.

6. Vorona V.M. Pobachy'ty' sebe taky'my', yaky'my' my' ye // Ukrayins'ke suspil'stvo. 20 rokiv nezalezhnosti. Sociologichny'j monitory'ng. U 2 t. – K., 2011. – Т.1: Analit'chni materialy'. – С.3–15.

7. Kir'yan T., Shapoval M. Konceptual'ni py'tannya social'noyi reformy' / T.Kir'yan, M.Shapoval // Ukrainy: aspekty' pracj. – 2000. – №6. – С.20–23.

8. Krentov's'ka O. Problemy' zberezhenya i rozvy'tku lyuds'kogo potencialu v umovax starinnya naselelyna Ukrainy' / O.P. Krentov's'ka // Visny'k Nacional'noyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry' Prezy'dentovi Ukrainy'. – 2009. – №4. – С.242.

9. Kury'lo I.O. Starinnya naselelyna v Ukrainy u dzerkali social'no-demografichnoyi polity'ky' / I.O. Kury'lo // Demografiya ta social'na polity'ka. – 2012. – №2 (18). – С.23–32.

10. Lagutin V. Pro teorety'ko-metodologichni zasady' doslidzhennya oplaty' pracj / V.D. Lagutin // Ukrainy: aspekty' pracj. Naukovo-ekonomichny'j ta suspil'no-polity'chny'j zhurnal. – 2010. – №3. – С.16–20.

11. Nadtochij B., Yacenko V. Pensijne zabezpechennya v Ukrainy: istory'chny'j aspekt / B.Nadtochij, V.Yacenko // Ukrainy: aspekty' pracj. – 2000. – №1. – С.8–15.

12. Panasyuk B.Ya. Ekonomichna polity'ka v Ukrainy napry'kinci XX st. / B.Ya. Panasyuk. – K.: Novy'j druk, 2002. – 744 s.

13. Panasyuk B.Ya. Formuvannya derzhavnomyi sy'stemy' ekonomichnogo prognozuvannya i planuvannya / B.Ya. Panasyuk // Bankivs'ka sprava. – 1995. – №2. – С.199–200.

14. Salyuta Yu. Pensijne zabezpechennya yak napryamok socializacijy ekonomiky' Ukrainy' / Yu.Salyuta // Visny'k Akademiyi ekon. nauk. Ukrainy'. – 2003. – №2. – С.105–107.

15. Staty'sty'chny'j shhorichny'k Ukrainy' za 1999 rik. – K.: Texnika, 2000. – 519 s.

16. Uryadovy'j kur'yer. – 1997. – 16 ver. – С.3.

17. Fojgt N.A. Vy'znachennya miscya Ukrainy' u grany'cyax efekty'vnosti modelej finansuvannya oxorony' zdorov'ya v Yevropi v umovax demografichnogo starinnya / N.A. Fojgt // Investy'ciyi: prakty'ka ta dosvid. – 2011. – №16. – С.114–119.

18. An Avoidable Tragedy: Combating Ukraine's Health Crisis. Lessons from Europe. – К.: VERSO–04, 2009. – P.7–8.

* * *

УДК 0616 (58):930

Фтемова Л. В. аспірантка, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна, Тернопіль), ftemoval@ukr.net

Витоки розвитку біотехнології рослин в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

У статті в історичному аспекті проаналізовано розвиток біотехнології рослин в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України – провідній в Україні й широко відомій у світі науково-дослідній установі, що здійснює широке коло досліджень у галузі класичної та сучасної експериментальної ботаніки. Висвітлено особливості становлення і розвитку у ньюму біотехнологічних досліджень від створення лабораторії цитофізіології і конструювання рослинної клітини до відділу цитофізіології та клітинної інженерії, до Відділення клітинної біології та інженерії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного і до організації на його основі Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України. Подано інформацію про найвідоміших науковців, їхні досягнення в галузі біотехнології рослин у різні історичні періоди та їх внесок у світову біотехнологічну науку. Охарактеризовано наукову та науково-організаційну діяльність установи.

Ключові слова: біотехнологія рослин, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного, становлення і розвиток, культура клітин і тканин рослин, генетична та клітинна інженерія рослин, клітинна біологія.

Ftemova L. V., graduate student, Ternopil National Pedagogical University V. Hnatiuk (Ukraine, Ternopil), ftemoval@ukr.net

Origins of biotechnology development in plants of the M. G. Kholodny Institute of Botany of NAS of Ukraine

This article analyzes the historical perspective the main stages of plant biotechnology as an example of the M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, as a leading in Ukraine and globally known research institution, which carries out a wide range of research in the field of classical and modern experimental botany. The peculiarities of formation and development in biotechnology research it on the creation and design of laboratory tsytofiziologiyi plant cell tsytofiziologiyi and Department of Cell Engineering, the Department of Cell Biology and Engineering of the M. G. Kholodny Institute of Botany, to the organization based on the Institute of Cell Biology and Genetic Engineering, NAS of Ukraine. Deals with the scientific history of the Institute, who has been through a difficult turbulent years. Information about the most famous scientists and their achievements in the industry in different historical periods and their contribution to the global biotech science. The characteristic of scientific and scientific-organizational activity of the institution.

Key words: plant biotechnology, M.G Kholodny Institute of Botany, establishment and development, plant cell and tissue culture, genetic and cell engineering, cell biology.

Фтемова Л.В. аспирантка, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка (Україна, Тернопіль), ftemoval@ukr.net

Истоки развития биотехнологии растений в Институте ботаники им. М.Г. Холодного НАН Украины

В статье в историческом аспекте проанализировано развитие биотехнологии растений в Институте ботаники им. М. Г. Холодного НАН Украины – ведущем в Украине и широко известном в мире научно-исследовательском учреждении, осуществляющем широкий круг исследований в области классической и современной экспериментальной ботаники. Освещены особенности становления и развития в нем биотехнологических исследований от образования лаборатории цитофизиологии и конструирования растительной клетки до отдела цитофизиологии и клеточной инженерии, до Отделения клеточной биологии и инженерии Института ботаники им. М.Г. Холодного и организации на его основе Института клеточной биологии и генетической инженерии НАН Украины. Представлена информация о наиболее известных ученых, их достижениях в области биотехнологии растений в разные исторические периоды, а также их вклад в мировую биотехнологическую науку. Охарактеризована научная и научно-организационная деятельность учреждения